

**ВІДОНІМНА ЛЕКСИКА
В ЛАТИНОМОВНІЙ ЕНТОМОЛОГІЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРІ:
ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Воскобойник-Шпинта Галина Миколаївна,

ст. викл.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

У статті встановлено кількісну частку відонімної лексики в номенклатурі; виділено відміфологічні, відантропонімічні та відтопонімічні назви комах; зіставлено типи відонімної лексики і визначено їх роль в ентомологічній номенклатурі.

Ключові слова: ентономіми, оніми, відміфоніми, відантропоніми, відтопоніми, латиномовна номенклатура.

Як відомо, вивчення лексики в ономастичному контексті розроблялося вченими ще в ХІХ ст., однак активне продовження такого дослідницького пошуку знаходимо у працях ХХ та ХХІ ст.: наукові студії М. Максимовича, О. Суперанської [1973], Н. Подольської [1988], В. Горпинича [2006] та ін. [Введенская 1989; Головчак 2007; Маковська 2011]. Зокрема, О. Суперанська, Н. Подольська, О. Маковська розглядають оніми (власні назви) як слова, індивідуально закріплені за конкретним об'єктом або класом об'єктів (як загальна назва) з метою їхньої індивідуалізації та ідентифікації [Маковська 2011, 165; Подольская 1988, 119; 18].

Особливої уваги заслуговує дослідження активних процесів, що свідчать про значний вплив екстралінгвістичних чинників на мову, на перерозподіл функціональних можливостей лексичних одиниць (далі – ЛО) у різних комунікативних ситуаціях. Зокрема, оніми, індивідуалізуючи об'єкт, насамперед поступово уподібнюються до апелятивів, яким властиве узагальнення об'єктів за певною ознакою. Крім того, ентомологічна номенклатура (далі – ЕН), як і загальноживана лексика, насичена відонімною лексикою, що виявляється навіть при мінімальному ознайомленні з латиномовними назвами комах. Зважаючи на превалювання відонімної лексики у творенні сучасної міжнародної латиномовної ЕН, визначено й **актуальність** роботи.

Мета: з'ясувати кількісну частку відонімної лексики в ЕН; встановити типи відонімної лексики в ЕН; зіставити лінгвопрагматичні особливості відонімної лексики в номенклатурі. **Об'єкт** – латиномовні назви комах, поширені в Україні. **Предмет** – відонімне навантаження латиномовної ентомологічної номенклатури.

Матеріалом роботи слугують наукові латиномовні назви родової та видової групи деяких кровосисних комах, зокрема вошей, бліх і гедзів; диких бджіл, денних і нічних метеликів [Бошко 1973; Ключко 2006; Некрутенко 2005; Осичнюк 1970; 1977; Юркіна 1961]. Загалом усі назви нараховують 2131 ЛО.

Наукова новизна. Вперше на конкретному мовному матеріалі досліджено відміфологічні, відантропонімічні та відтопонімічні назви комах та продемонстровано сталі закономірності творення відонімної лексики в ЕН.

Виділення шару **відонімної** (пропріативної) лексики, яка протиставляється **відапелятивній** в ЕН, має допоміжний характер і відповідає загальномовній традиції розподілу іменників саме на ці дві групи, хоча для деяких категорій назв належ-

ність до однієї з двох груп є неоднозначною, що, у свою чергу, викликає певні суперечності [Введенская 1989, 10–15].

Серед **відомісної лексики** в ЕН нами виділено **відміфонімічні, відантропонімічні та відтопонімічні** назви комах.

У науковій літературі **міфонім** ("міфологічна власна назва") інтерпретується як "назва вигаданого об'єкта будь-якої сфери ономастичного простору в міфах і казках, включаючи міфоантропонім, міфозоонім, міфофітонім, міфоперсонім, а також теонім" [Подольская 1988, 125]. Серед відміфологічної лексики в ЕН (9,7 %) ми виокремлюємо **відтеоніми** (97 ЛО), **відідеоніми** (45 ЛО), **відміфоантропоніми** (38 ЛО), **відміфозооніми** (16 ЛО), **відміфотопоніми** (9 ЛО), **відагіоніми** (2 ЛО).

До **відтеонімічних** ентономімів належать ЛО, які утворені від імен богів, їх дітей, прізвиськ богів (тобто епітетних онімів богів), онімів божеств, титанів. Наприклад, ентономіми, в основу яких покладено оніми харит, богинь краси і грації – *Argynnis aglaja* (від грец. Ἀγλαΐα ἢ "Аглая", одна з трьох Харит [Аполлодор 1972, 5, 6, 12]), *Clossiana euphrosyne* (від грец. Εὐφροσύνη ἢ "Евфросіна" [Словник... 1989, 94]). Назви комах, які утворені від імен бога любові – *Polyommatus anteros* (від грец. ἀντέρως, ωτος ὀ "взаємна любов", бог взаємного кохання і помсти за відкинуту любов, противник Ероса [Дворецкий 2002, 62; Словник... 1989, 33]), *Cupido* (від лат. *Cupido, inis m*, бог любові, син Венери із апеллятивним значенням "бажання", "пристрасть"). Назви, в основу яких покладено епітети, прізвиська богів – *Limenitis* (від грец. λιμενίτις, ιδος ἢ "охорониця порту", епітет Артеміди), *Melitaea dictynna* (від грец. Δίκτυννα ἢ "Диктинна", "та, яка полює із сітями", епітет Артеміди), *Plebeius optilete* (від грец. Ὀπιλιετις, ιδος ἢ "Оптілетіда", епітет Паллади-Афіни) та ін.

Під **відідеонімами** розуміються ентономіми, які утворені від власних назв діячів культурно-політичного життя античної епохи (зокрема імен поетів, художників, музикантів – 9 ЛО, правителів та їхніх дітей – 32 ЛО, полководців – 4 ЛО). Прикладами назв комах, в основу яких покладено імена поетів є *Neptis sappho* (від грец. ποιητеси Σαπφώ, οὐς ἢ), *Pseudophilotes bavius* (від лат. поета, об'єкта глузування Вергілія і Горация – *Bavius, ii m*) тощо. Відідеонімічні назви політичних діячів: *Oeneis* (від імені царя Калідона – Οἰνεύς ὀ "Енея"), *Polyommatus artaxerxes* (від імені перського царя Ἀρταξέρξης ὀ "Артаксеркс"), *Zerynthia polyxena* (від грец. Πολυξένη ἢ "Поліксе-на", троянська царівна, дочка Пріама) та ін.

До **відміфоантропонімів** належать назви комах, які найменовані від імен людей, персонажів міфів, зокрема пастухів, гетер, героїв, весталок тощо. Наприклад, *Coenonympha leander* (походить від латинізованого грец. Λέανδρος ὀ "Леандр", імені юнака з Абідоса, який кожну ніч перепливав у Сіст до своєї коханої Геро), *Coenonympha hero* (від грец. Ἡρώ, Ἡροῦς ἢ "Геро", жриця Афродіти в Сесті, кохана Леандра) [Древнегреческо... 1958, 760]; *Polyommatus coridon* (від грец. імені пастуха Κορυδών, ὠνος ὀ "Корідон") тощо.

Відміфозооніми – ЛО, які утворені від імен міфологічних персонажів, які за міфом метаморфізували у тварину (4 ЛО) або різні твариноподібні створіння, які поєднують людські і тваринні риси (12 ЛО). Прикладами відміфозоонімічних назв комах є *Thymelicus acteon* (утворено від грец. Ἀκταίων "Актайон", "Актеон", син Арістея,

учасник походу Діонісія в Індію, якого Ареміда перетворила в оленя); *Hipparchia alcyone* (від грец. Ἀλκυών, ὄνος ἢ "Алкіона", "Альціона", дочка Еола, дружина Кепка, яка перетворилася після смерті чоловіка у зимородка, пташку); *Coenonympha typhon* (від грец. Τυφῶν, ὄνος ὁ "Тіфон", чудовисько зі зміїними головами) та ін.

Відміфотопоніми – ЛО, які утворені від міфологічних назв місцевостей, річок та ін. На фактичному матеріалі кількісна частка відміфотопонімічної лексики незначна і відображає переважно особливості поширення або перебування біологічних об'єктів. Наприклад, *Polyommatus damone tanais* (від грец. Ταναΐς, ἴδος ὁ "Танаїд", місто в Скіфії, біля річки Дон, що позначає ареал метеликів [Міжнародний... 2003, 111]); *Issoria* (від грец. Ἴσσωρίων τό "Иссорий", гора в Лаконії зі святилищем Артеміди) тощо.

Під **відагіонімами** (2 ЛО) нами розуміються ентомоніми, які утворені від імен святих, зокрема, в аналізованому матеріалі представлено дві назви денних метеликів *Melitaea athalia* (рябець Аталія) і *Thecla*, дані за жіночими біблійними іменами, що згадуються, відповідно, у Старому і Новому Заповітах.

Відміфологічні назви комах створювалися переважно у XVIII ст. (59,4 % від загальної частки відміфонімічної лексики) із поступовим зменшенням їх у наступні періоди, зокрема у XIX (32,4 %) та XX ст. (7,3 %), що, ймовірно, пов'язано з активним процесом номінації денних метеликів саме у XVIII ст. (41,1 % від загальної частки назв денних метеликів). У ЕН використовуються переважно відміфоніми грецького походження (у 180 ЛО), рідко зустрічаються відміфологічні назви латинського (23 ЛО) та новомовного походження (4 ЛО).

Невелика частка відміфонімів (у 35 ЛО) вживається для відображення характеристичних властивостей біологічних об'єктів, що зумовлено передусім прозорою внутрішньою формою міфонімів. Наприклад, *Cucullia artemisiae* (каптурниця полинова) утворена від головної кормової рослини гусені комах [Древнегрецько... 1958, 81] – грец. ἀρτεμισία ἢ "білий полин", що походить від Ἀρτεμις, ἴδος ἢ "Артеміда". Також родові назви денних метеликів *Satyrus* та *Nymphalis* утворені від божеств, що уособлювали природні явища і сили, однак відображають різноманітне біотопне знаходження представників відповідних родів, зокрема поширення на лісових, степових, інколи паркових та садових ділянках [Некрутенко 2005, 132, 157–161].

Цікаво, що серед відміфонімів є назви, які, ґрунтуючись на міфологічно-родових зв'язках, вказують на спорідненість між біологічними об'єктами. Наприклад, родова і видова назви *Inachis io* є взаємопов'язаними, оскільки видова назва (*io*), яка створена раніше (1758 р.), ніж родова (*Inachis*) (1819), утворена від імені дочки Інаха (Ἰναχος ὁ) – жриці Гери – Ἴώ, Ἴοῦς ἢ (Io).

Ще один досить поширений в ЕН різновид відонімної лексики це відантропонімічні ЛО. До **відантропонімічних** ентомонімів (151 ЛО) належать ЛО, які утворені від імен, прізвищ людей як реальних осіб (на протигагу міфологічним, вигаданим чи, принаймні, не підтвердженим іменам). Сюди передусім віднесено ЛО, які дані від імен вчених, переважно біологів, заслуги яких вшановуються колегами [Міжнародний... 2003, 147, Дод. D]. Наприклад, назви бджіл – *Coenonympha glycerion korshunovi*, *Leptidea duponcheli lorkovici* тощо – дані на честь відомих ентомологів (Ю. Коршунов, J. Duponcheli, Z. Lorković).

Творення відантропонімів у більшості випадків є закономірним. Так, при утворенні відантропонімічних ентомонімів Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури (МКЗН) рекомендується використання родового відмінка однини або множини, першої, другої відміни (у 116 ЛО), що переважно виступає у функції *Genetivus possessivus* або за допомогою приєднання прикметникового форманта *-ianus, a, um* (9) [Міжнародний... 2003, 147, Дод. D]). Прикладами таких номенів є видові назви – *Andrena erberi* (андрена Ербера), *A. Moravitzii* (а. Моравіца), *A. schencki* (а. Шенка), *A. braunsiana* (а. Браунса) та ін. Також вживається нетрадиційний у даній функції формант *-ellus, a, um* (16). Наприклад, видові назви бджіл – *Prosopis moricella* (прозопіс Моріца), *Andrena alfkenella* (андрена Альфкена), *A. enslinella* (а. Енсліна) – утворено від прізвищ ентомологів, які займалися дослідженням бджіл [Воскобойник 2011, 117] тощо.

Простежено домінування відантропонімічних назв комах переважно у ХХ ст. (у 87 ЛО), порівняно з ХІХ ст. (67) та особливо з ХVІІІ ст. (4). Також у відантропонімічних номенах здебільшого використовується лексика новомовного походження (у 148 ЛО), що пов'язано з характером їх творення (на честь онімів дослідників ХVІІІ–ХХ ст.).

Відтопонімічна ентомологічна лексика (216 ЛО) – назви комах, які переважно утворені від власних географічних назв (145), пов'язані з поширенням об'єктів, зокрема вони вказують на певний пункт першої знахідки або частину ареалу комах [Воскобойник 2011, 118]. Окрім того, ЕН характеризується ускладнюючим фактором мотивації об'єктів, зумовленого рекомендацією МКЗН про припустимість навіть невідповідних назв, які "вказують на ознаку або поширення, не властиві цьому таксонові" [Міжнародний... 2003, 21, 18].

Відтопонімічну онімну лексику в ЕН ми класифікуємо за такими видами: **відхороніми** (ЛО, утворені від онімів країн або територій, які охоплюють кілька адміністративно-територіальних областей, країн), **відойконіми** (від онімів населених пунктів, міст, районів, областей), **відмікротопоніми** (від онімів дрібних географічних об'єктів), **відороніми** (від онімів гірських регіонів), **відгідроніми** (від онімів приморських територій) – (відповідно до термінології топонімів Н. Подольської [1988, 91]).

Найчастотнішими в ЕН є **відхороніми** (62 випадки), які, зазвичай, утворюються приєднанням лат. форманта *-icus*, що вказує на країну поширення або грец. форманта *-κος*, який використовується для позначення належності до міст, земель [Соболевський 2003, 122]. Наприклад, *Tabanus sudeticus* (гедзь судетський), *Haematopota turkestanica* (дощовиця туркестанська) та ін.

Менш чисельними є **відойконіми** (32 ЛО): *Parnassius apollo kiewensis* утворено від назви міста опису підвиду (в Києві) [Некрутенко 2005, 50]; *Amphipyra berbera* утворено від назви міста (Бербера) на північному заході африканської держави Сомалі, що є частиною поширення виду (Північна Африка тощо) [Ключко 2006, 89]; *Gortyna* походить від грец. Γόρτυν, υλος ή – Гортина, місто в центрі Крита у Греції, *Saragossa* – від назви міста на північному сході Іспанії – Сарагоса (ісп. *Zaragoza*, англ. *Saragossa*), що входять до ареалу представників родів [Ключко 2006, 136, 152] тощо.

Майже однаковою мірою в ЕН використовуються **відгідроніми** (24 ЛО) та **відороніми** (17 ЛО). Наприклад, видова назва *Melitaea arduinna* (рябець арденський)

утворено від річки Арда, яка протікає на території південної Болгарії та північного сходу Греції, що входить у регіон поширення виду (Центральна та Східна Європа) [Некрутенко 2005, 168]; *Polyommatus pyrenaicus* (синявець піренейський) – від грец. Πυρραιά та "Піренейські гори", місцевість, з якої описано біологічний об'єкт (Піреней) [Некрутенко 2005, 99]; *Colias alfacariensis* (жовтوخ альфакарець) утворено від назви гори Сьєрра де Альфакар (Іспанія), яка в описі виду наводиться як типова місцевість поширення метелика [Некрутенко 2005, 69] та ін.

Маловживаними у номенклатурі є **відмікротопоніми** (8 ЛО): *Andrena dobrowlanensis* утворено від назви селища Добрівляни (околиці селища Заліщики, Тернопільської обл.), де був знайдений матеріал [Осичнюк 1977, 223]; *Melitaea didyma crasnensis* дана від назви села Красне (досить поширена назва на території України), входить до частини ареалу комахи [Некрутенко 2005, 172].

Варто зауважити, що типовим для відтопонімічної лексики є вживання різних формантів і різних графічних варіантів для відображення однієї й тієї ж місцевості поширення біологічних об'єктів. Наприклад, видові назви *Moma alpium*, *Andrena alpina*, *Chersotis alpestris*, *Xestia alpicola* позначають альпійську місцевість (Альпи, гірська система західної Європи, кельтського походження *Alpes*, *ium* f) поширення відповідних представників видів комах за допомогою різних формантів (*-ina*, *-estris*, *-cola*) [Ключко 2006, 61, 174; Осичнюк 1977, 62]. Часто зустрічаються відтопонімічні ентоніми з графічною варіативністю окремих літер: *Maculinea nausithous kijevensis* і *Parnassius apollo kiewensis*; *Polyommatus krymaeus* і *Lasiommata maera crimaeva*; *Polyommatus artaxerxes ukrainica* і *Parnassius mnemosyne ucrainica* тощо.

Отже, для відтопонімічної лексики властиве використання формантів *-icus* (50), *-ensis* (30). Відтопонімічні назви комах насичені лексикою різного мовного складу, зокрема грецького (у 65 ЛО), латинського (72), новомовного (71) походження. Переважно відтопонімічна онімна лексика грецького походження вживається у відхоронімічних (16) і відгідронімічних (12), інколи – відоронімічних ентонімах (8).

Майже однаковою мірою відбувалося творення відтопонімічної лексики у XIX та XX ст., однак з незначним переважанням у XIX ст. (95), порівняно з XX ст. (81). Помічено закономірність надання відтопонімічної лексики серед назв окремих груп комах. Так, відтопонімічні назви совок здебільшого створювалися у XIX ст. (45), порівняно з XVIII (15) та XX ст. (15). Домінування відтопонімічних ентонімів простежується у XX ст. серед назв денних метеликів і кровососів.

Отже, відонімна лексика ЕН (23,6 %) позначена низьким характеристичним потенціалом у відміфонімічних (1,6 %) та відантропонімічних (0,2 %) назвах комах, а ось у відтопонімічних номенах відображено частину ареалу комахи або місце її першої знахідки (6,8 %).

Відантропонімічні та відтопонімічні ентоніми однаковою мірою створювалися в XIX (161 ЛО) та XX (162) ст., а ось відміфонімічні назви комах домінували у XVIII ст. (123) з поступовим зменшенням їх частки у XIX (67) та XX ст. (15).

Вагому частку відантропонімічних і відтопонімічних назв комах (296 ЛО) становить лексика новомовного походження, частка якої серед відантропонімів удвічі вища (у 148 ЛО), ніж серед відтопонімів (67). Серед відміфонімів в ЕН переважає

лексика грецького походження (у 180 ЛО), особливо це стосується назв денних метеликів (155).

Для відантропонімічної лексики у назвах усіх груп комах головним чином використовується форма родового відмінка однини з посесивною функцією (у 116 ЛО), рідко назви, утворені суфіксальним способом із приєднанням формантів *-ella* (16), *-ianus* (9). Відтопонімічні назви утворено здебільшого суфіксальним способом за допомогою формантів *-ensis* (30), *-icus* (50), рідко – *-inus*, *-anus* (20), *-cola* (6), *-(a)eus* (5) тощо. Простежено також, що відміфони́ми, зазвичай, є простими словами (202).

Отже, у творенні назв кожної групи організмів склалася відповідна традиція використання різних словотвірних форм для відображення певної лексико-семантичної групи. Так, незважаючи на невисокі кількісні показники (23,6%), відомі лексика має сталі типи творення та функціонування в ЕН.

Перспективою майбутніх дослідницьких пошуків, на нашу думку, є лінгвістичний аналіз відапелятивної лексики міжнародної латиномовної ентомологічної номенклатури, що дозволить виразніше продемонструвати семантичне навантаження ентонімів.

В статье устанавливается количественная доля онимной лексики в номенклатуре; выделяются мифологические, антропонимические, топонимические названия насекомых; сопоставляются типы онимной лексики и определяется их роль в энтомологической номенклатуре.

Ключевые слова: энтонимы, онимы, мифонимы, антропонимы, топонимы, латиноязычная номенклатура.

This article presents the analysis of mythological and anthropological, topological lexicon of insect-names; the author represents quantitative share of onyms' vocabulary of nomenclature; compares types of onyms' vocabulary and explains their role in the entomological nomenclature.

Key words: entomonims (insect' names), onyms, mythological, anthropological and topological lexicon, Latin-nomenclature.

Література:

1. *Аполлодор*. Мифологическая библиотека / Аполлодор ; [пер. В. Г. Боруховича]. – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
2. *Бошко Г. В.* Фауна України. Т. 13. Вип. 4. Гедзі. Diptera, Tabanidae / Г. В. Бошко. – К. : Наук. думка, 1973. – 208 с.
3. *Введенская Л. А.* От собственных имен к нарицательным / Л. А. Введенская, Н. П. Колесников. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1989. – 144 с.
4. *Воскобойник Г. М.* Структурно-функціональні особливості антропонімів і топонімів у латиномовній ентомологічній номенклатурі / Г. М. Воскобойник // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 115–121.
5. *Головчак Н.* Антропонімна продуктивність німецької лексики (на прикладі німецького антропонімікону закарпаття) / Н. Головчак // Лінгвалізація світу: теоретичний та методичний аспекти : збірник матеріалів Міжнар. наук. конф. (25–26 травня 2006 р.). – Черкаси : Брама, 2007. – С. 103–109.
6. *Горпинич В. А.* Антропонимия древнегреческого языка: монография / Владимир Александрович Горпинич // Ономастика и апеллятивы. – Днепропетровск : ДНУ, 2006. – Вып. 27. – С. 333.
7. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – Изд. 4-е, испр. – М. : Русский язык, 2002. – 846 с.
8. *Древнегреческо-русский словарь* : [в 2 т.] / сост. Дворецкий И. Х. – М. : Го изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – 1905 с.
9. *Ключко З. Ф.* Совки України / З. Ф. Ключко. – К. : Вид-во Раєвського, 2006. – 248 с.

10. *Маковська О. О.* Ономастичний простір англійських термінів пластичної хірургії / О. О. Маковська // Наук. вісн. Волинського нац. ун-ту ім. Л. Українки. Серія "Філологічні науки. Мовознавство". – Луцьк, 2011. – № 6. – Ч. 2. – С. 164–168.
11. Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури / пер. Ю. Некрутенко. – Вид. 4-ге. – К. : Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с.
12. *Некрутенко Ю.* Денні метелики України / Ю. Некрутенко, В. Чиколовець. – К. : Вид-во Раєвського, 2005. – 232 с.
13. *Осичнюк Г. З.* Фауна України. Т. 12. Бджолині. Вип. 4. Бджоли-колетиди / Г. З. Осичнюк. – К. : Наук. думка, 1970. – 159 с.
14. *Осичнюк Г. З.* Фауна України. Т. 12. Бджолині. Вип. 5. Бджоли-андреніди / Г. З. Осичнюк. – К. : Наук. думка, 1977. – 328 с.
15. *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
16. Словник античної міфології / укл.: І. Л. Козовик, О. Д. Пономарів. – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
17. *Соболевский И.* Грамматика латинского языка. Ч. 1 (теоретическая) Морфология и синтаксис / И. Соболевский. – М. : Лист Нью, 2003. – 432 с.
18. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
19. *Юркіна В. І.* Фауна України. Т. 14. Вип. 4. Блохи / В. І. Юркіна. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 152 с.